

– Hakemli Makale –

ALİYYÜ’L-KÂRÎ VE MİRKÂTÜ’L-MEFÂTÎH ADLI ESERİNİN ŞERH EDEBİYATINDAKİ YERİ*

Rüfet ŞİRİNOV

Dr., Eğitim koordinatörü, Azerbaycan Devleti Gençliye Yardım Vakfı Eğitim
Birimi

rufet_80@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3223-1546>

Öz

Araştırma, hicrî X. ve XI. yüzyıllarda yaşayan Ali el-Kârî'nin hayatını ve onun *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîh* eserini konu edinmektedir. *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, hadis edebiyatında cem türü eserlerden biri olan *Mişkâtü'l-Mesâbîh* üzerine yazılmış en kapsamlı şerh olarak kabul edilmektedir. Ali el-Kârî, söz konusu şerhi kaleme alma sebebi olarak dönem halkının sünnet ve hadise olan ilginin azalmasını gerekçe göstermekte ve Hanefî mezhebinin hadis ilmine olan ilgisini ortaya koymayı hedeflediğini belirtmektedir. *Mirkâtü'l-Mefâtîh*'in tanıtımı yapılırken telif sebebi ve metoduna temas edilecek; aynı zamanda âlimlerin eser ile ilgili değerlendirmelerine yer verilecektir. Ayrıca bu şerhin İslâmî ilimler açısından değeri ve daha sonraki saha çalışmalarına hangi ölçüde kaynaklık ettiği Arapça ve Türkçe eserler üzerinde tespit edilmeye çalışılacaktır. *Mirkâtü'l-Mefâtîh*'in yazıldığı dönemde olduğu gibi günümüzde de ilgi görüyor olması, konumuzu önemli hale getirmektedir.

Anahtar kelimeler: Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, Şerh Edebiyatı, Şerh.

THE PLACE OF ALI EL-KARI AND HIS WORK MIRKAT AL-MAFATIH IN THE HADITH COMMENTARY LITERATURE

The subject of the study is to examine the life of Ali al-Kari, one of the X. and XI. century scholars and his work “*Mirkat al-Mafatih*”. This work of Ali al-Kari is considered to be the most comprehensive work on “*Mishkat al-Mesabih*” one of the works considered to be an inclusive characteristic in the science of hadith. The author pointed out the decrease in the interest of people of that period to circumcision and hadith as the reason for writing the annotation in question and stated that he aimed to reveal the interest of Hanafi sect in the hadith. The value of *Mirkat al-Mafatih* in terms of Islamic sciences and the extent to which it was the source of the studies after him were

* Bu makale yazarın *Ali el-Kârî'nin Şerh Metodu (Mirkâtü'l-Mefâtîh Örneği)* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

determined. The effect of the work was examined by sampling and also in the frame of both in Arabic and Turkish scientific works. As it was in the period of writing, it is still one of the most popular works on this subject today.

Keywords: Ali el-Kârî, Mirkat al-Mafatih, Mishkat al-Masabih, Commentary literature, Commentary

Giriş

Hız. Peygamber (s.a.v.) çeyrek asra ulaşan risâlet görevi içinde vahiy merkezli ahlak kuralları ile temellerini attığı medeniyetle asr-ı saadet cemiyetini oluşturmuştur. Yetiştirdiği sahabe nesli ile pratiğe dökülen medeniyetin teşekkül süreci günümüze kadar devam etmiş ve kıyamete kadar da devam edecektir. Sözkonusu medeniyetin kurucuları olan ashab-ı kirâm, bir peygamber olarak hevasıyla hareket etmeyeceğini¹ bildikleri Hz. Muhammed'in (s.a.v.) söz, fiil ve takrirleriyle hayatlarına yön vermiş, onu kendisine rehber edinmişlerdir. Kitâbullah'ın nasıl anlaşılması gerektiği ve hayata tatbikini en güzel örnek olan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ittiba ile gösteren ashab-ı kirâm, rivayet ettikleri hadislerle de bizlerin yol haritasını tayin etmiş, bu rivâyetler en ince ayrıntısıyla tetkik edilmiş ve bu çalışmalar hadis literatürünün ana eserlerini oluşturmuştur.

Diğer taraftan hadislerin anlaşılması, yorumlanması yolunda da büyük çabalar ortaya konulmuştur. Hadislerin anlaşılması ve yorumlanması bakımından şerh çalışmaları, hadis ilmi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuda eser telif eden önemli alimlerden biri de Ali el-Kârî (1014/1605)'dir. İşte bu araştırmada; Ali el-Kârî'nin hayatı üzerinde durulacak ve *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih* adlı eseri tanıtılarak istifade ettiği kaynaklar hakkında bilgi verilecektir.

İster klasik isterse muasır olsun metinler üzerinde yapılan çalışmalar, bu metinlerin oluşmasında rol oynayan sosyal şartların ortaya çıkarılması ve metnin tarihî arka planının anlaşılması bakımından önem arz eder. *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*'in son dönem kabul edilebilecek miladî XVI-XVII. asır çalışmalarından biri olması ve daha sonraki saha çalışmalarında kendisine atıfta bulunulması, Ali el-Kârî ve eserini değerlendirmeyi önemli kılmaktadır. Bu çalışmayı hazırlarken Ali el-Kârî'nin hayatına, eserlerine ve ilmî şahsiyetine dair tabakât ve terâcim kitaplarından, müellifin eserlerine yapılan takdîm ve tahkiklerinden, müellifi konu alan ansiklopedi maddelerinden istifade edilecektir.

¹ Necm, 53/3.

1. ALİ EL-KÂRÎ'NİN HAYATI

1.1. Yaşadığı Dönemin Siyâsî ve İlmî Durumu

Ali el-Kârî'nin yaşadığı dönem, hicrî X. ve XI. asırlardır. Bu dönemde İslâm dünyasında Osmanlı Devleti'nin sınırları Orta Avrupa'ya kadar uzanmıştı. Doğuda ise İran'da Safevîler, Maverâunnehir'de Şeybânîler (Özbekler) ve Hindistan topraklarında da Bâbürler, o dönemin İslâm Devletleri olarak biliniyordu. Ali el-Kârî siyâsî çalkantıların yaşandığı bir dönemde dünyaya gözlerini açmıştır. Osmanlı Devleti, Safevîlerle sıkıntılar yaşamaktaydı. Diğer taraftan da Safevîler, hâkimiyetine aldıkları bölgelerin halkına zulmetmekdeydi.² Bu zulümden hicret etmek mecburiyetinde kalanlardan biri de Ali el-Kârî'nin ailesi olmuştur. Onlar Mekke-i Mükerrerme'ye göç ederek hayatını orada sürdürmüşlerdir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti diğerlerine nisbeten kültürel ve ilmî gelişmeye daha müsait durumdadır. Her çeşit dersin okutulduğu medreseleriyle Osmanlı başkenti İstanbul, ilim ve kültür merkezi haline gelmiştir. Fâtih ve Süleymânîye Medreseleri dönemin yüksek tahsil kurumları olarak kabul edilmektedir.³

Osmanlı dışındaki diğer Müslüman devletlerde ise, İran ve civarındaki Safevîlerin Şiîleştirme politikası, Hindistan'da Ekber Şâh'ın dinleri birleştirip "İlâhî Din" adında bir din geliştirme çabası, ulema ve halkı yıldırılmış ve onları göç etmeye zorlamıştı.⁴ Dolayısıyla İslâmî ilimlerdeki gelişmeler, özellikle bu bölgelerde sözkonusu dönemde sekteye uğramıştır.⁵

Hadis edebiyatında duraklama dönemi, 656/1258 yılında Moğol istilası sonucu Abbâsî iktidarının yıkılmasıyla başlayıp, hicri XI. asra kadar süren dönemdir.⁶ Mevcut araştırmalarda bu dönemde hemen hemen câlib-i dikkat özellikleri olan eser yazılmadığı, ilmî meselelerde içtihadın durakladığı, önceki dönemlerin bazı eserleri üzerine ihtisar, şerh, hâşiye ve tahriç çalışmaları yapıldığı görülmektedir.⁷

² Kârî, Ali, *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, (Beirut: 2007) 16; Nâfi, Ebû Bekir, "Molla Ali el-Kârî el-Herevî Mühaddisen", Doktora tezi, Lahor Üniversitesi, (Pakistan: 1991), 14.

³ Câhit Baltacı, *XV ve XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, (İstanbul: İrfan Matbaası, 1976), 619; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, (İstanbul: Dergâh yay., 1983), 133-154.

⁴ Çağfer Karadaş, "Aliyyü'l-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Bursa: 1993), 5/1, 3.

⁵ Halil İbrahim Kutlay, *el-İmâm A'li el-Kârî ve Eseruhu fî i'lmî'l-Hadîs*, (Beirut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1988), 25-40.

⁶ Yavuz Ünal, *Cumhuriyet Türkiye'si Hadîs Çalışmaları*, (Samsun: 1997), 40.

⁷ Nureddin İ'tr, *Menhecû'n-Nakd*, (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1981), 69.

1.2. Doğumu

Ali el-Kârî'nin hayatı ile ilgili kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Biyografik kaynakların hemen hepsinin aynı bilgileri tekrar etmekten ileri gitmediği ve kısa bilgiler verdiği tespit edilmiştir. Eserlerinde hayatı ile ilgili bilgi sunmayan Ali el-Kârî hakkında elde ettiğimiz bilgiler, kısmen biyografik eserlerden ve genellikle onun eserlerine yazılmış mukaddimelerden elde edilmiştir.

Ali el-Kârî'nin künyesi Ebû'l-Hasan,⁸ tam adı Ali b. Sultan Muhammed, lakabı ise Nûruddîn'dir.⁹ el-Kârî, el-Herevî, el-Mekkî, el-Hanefî nisbeleriyle anılır. Ayrıca "molla, imam, allâme, müceddid, şeyh" gibi ünvanlara sahiptir.¹⁰ Eserlerinde ismi Ali b. Sultan Muhammed olarak geçmekle beraber, bazı eserlerde Ali b. Muhammed Sultan el-Herevî,¹¹ Ali b. Sultan b. Muhammed el-Herevî,¹² Ali b. Muhammed b. Sultan el-Herevî¹³ şeklinde kaydedilmiştir. Ancak kendi eserlerinde Ali b. Sultan, Ali el-Kârî b. Sultan Muhammed şeklinde kullanılmıştır.¹⁴

Ali el-Kârî, kırâat ilmindeki yüksek seviyesinden dolayı "Kârî"¹⁵, doğduğu yer olan Herat şehrine nisbeten "Herevî", Mekke'de yerleşip ilmi hayatına devam ettiği ve orada vefat ettiği için "Mekkî" ve Hanefî mezhebine olan bağlılığı dolayısıyla "Hanefî" nisbeleri ile tanınmıştır.¹⁶ Ancak daha çok "el-Kârî" veya "Molla Ali el-Kârî" olarak anılır.

⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zünûn an Esmâ'îl-kütüb ve'l-fünûn*, I, 1050; Ebû Abdillâh Muhammed ibn Câfer Kettânî, *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, (Beyrut: t.y.), I, 32.

⁹ Kâtib Çelebi, *Keşf*, II, 1050; Kettânî, *Terâtib*, I, 32.

¹⁰ Hayatı hakkında daha geniş bilgi için bk, Muhammed Muhibbî, *Hülâsâtü'l-Eser fî A'yânî'l-Karnî'l-Hâdi A'şar*, (Beyrut: t.y.), III, 185-186; Abdü'l-Melik İ'sâmî, *Semdu'n-Nücûmî'l-Avâli fî Enbâi'l-Evâil ve't-Tevâli*, (Kâhire: 1379), IV, 394; Süleyman Sadeddîn Efendi Müstakimzâde, *Tühfe-i Hattâtîn*, (Ankara: Türk Tarih Encümeni, 1928), 324; Kadı Muhammed b. Ali Şevkânî, *el-Bedru't-Tâl'i bi Mehâsine men ba'de'l-Karnî's-Sâbi*, (Beyrut: Dârü'l-M'arife, t.y), I, 305; Muhammed b. Abdilhay Leknevî, *el-Fevâidu'l Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye ve 'aleyhi Ta'likatü's-Seniyye a'la'l-Fevâidi'l-Behiyye*, (Beyrut: Dârü'l-Erkam, 1998), 515; Hayreddîn Ziriklî, *A'lâm*, (Beyrut: 1990), V, 12; Muhammed Mustafa Merâğî, *Fethu'l-Mübîn, fî Tabakâti'l-Usûliyyîn*, (Beyrut: 1974), III, 89; Ömer Nasûhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, (İstanbul: Bilmen Yay., 1974), II, 681; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, (Ankara: TDV yay., 1990), 126; Ahmet Özel, "Ali el-Kârî", *DİA*, (Ankara: TDV yay.: 1989), II, 403-405.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Câfer Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstedrafe (Hadis Literatürü)*. trc. Yusuf Özbek, (İstanbul: İz Yayıncılık 1994), 153.

¹² Şevkânî, *Bedr*, I, 305.

¹³ Muhammed b. el-Hasan Fâsî, *el-Fikru's-Sâmî fî Târîhi'l-Fıkhi'l-İslâmi*, (Beyrut: 1995), I, 305.

¹⁴ Ali el-Kârî, *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, (Beyrut: t.y.), 58-59.

¹⁵ Ebû Gudde, kıraat ilminde imam olduğu için "kârî" lakabının verildiğini ifade eder. Bk. Ali el-Kârî, *el-Masnu' fî Ma'rifeti'l-Hadis*, trc. Halil İbrahim Kutlay, (İstanbul: 2006), 9.

¹⁶ Kârî, *Şerhu Nuhbe*, 59; Özel, "Ali el-Kârî", II, 403.

Ali el-Kârî'nin doğum yeri, Horasan'ın ilim merkezi olan Herat şehridir.¹⁷ Herat, bugün İran hududuna yaklaşık 115 km mesafede bir Afganistan şehridir. Kaynaklar onun doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi vermemekle birlikte bazı tahminlerde bulunmaktadır.

Ali el-Kârî'nin doğum tarihinin bilinmemesi, o dönemde çocukların doğum tarihlerine önem verilmediğinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bu belirsizliğin sebeplerinden biri de müellifin kendi hayatı hakkında malumat vermemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak kimi kaynaklar o dönemde meydana gelen bazı olaylara dayanarak doğum tarihi ile ilgili tahminlerde bulunmuştur. Meselâ Şevkânî (ö. 1250/1834), Ali el-Kârî'nin Muînuddîn b. Hâfız Zeynuddîn'den (ö. 916/1510) kırâat dersi alması dolayısıyla doğum tarihinin h. 916 yılından önce olması gerektiğini söylerken;¹⁸ Ebû Gudde (ö. 1417/1997) ise Mekke'deki hocalarının vefat tarihinden yola çıkarak onun doğum tarihinin yaklaşık h. 930 olabileceğini söylemektedir.¹⁹

1.3. Tahsil Hayatı

Ali el-Kârî ilk tahsiline doğduğu yer olan Herat'ta Kur'ân-ı Kerîm ve kırâat derslerini okumakla başlamıştır. Babasının kırâat konusunda bilgili olması,²⁰ ilk tahsilini ondan almış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak kırâat ilminde asıl istifade ettiği hocası, Muînuddîn b. Hâfız Zeynuddîn'dir (ö. 916/1510).²¹ Onun "Kârî" lakabıyla anılması da bu alandaki başarısı sebebiyledir.

Daha sonra Ali el-Kârî, yukarıda belirttiğimiz bazı sebeplerden dolayı Mekke'ye göç etmiş ve oraya yerleşmiştir.²² Onun Mekke'de sürdürdüğü ilmî hayat, hicri 1003 yılına kadar devam etmiş; bu süre zarfında Ali el-Müttakî, (ö. 975/1567), İbn Hacer el- Heytemî (ö. 973/1566) ve Allâme Kutbuddîn el-Mekkî (ö. 975/1567) gibi önde gelen âlimlerin ders halkalarına katılarak onların ilminden faydalanmıştır.²³

Ali el-Kârî babasıyla başladığı eğitim sürecini Mekke'de dönemin önde gelen hocaları ile devam ettirmiştir. Aldığı eğitim ve kabiliyetini birleştirerek 300'e yakın kitap ve risale kaleme almıştır.

¹⁷ Kârî, *Fethu Bâbi'l-ı'nâyê bi Şerhi'n-Nihâye*, (Beyrut: 1997), 25.

¹⁸ Şevkânî, *Bedr*, 1, 109.

¹⁹ Kârî, *Şerhu Nuhbe*, 2. (Ebû Gudde'nin mukkadimesinden.)

²⁰ Müstakîmzâde, *Tühfe-i Hattâtîn*, 324.

²¹ Kârî, *Şemm*, 42.

²² Kârî, *Şerhu'l-İmâm Ali el-Kârî ala Kitâbi Elfâzi'l-Küfr*, (Riyad: 2002), 36-37; Kârî, *Şerhu Nuhbe*, 60.

²³ Kârî, *Minehu'r-Ravzi'l-Ezher fî Şerhi'l-Fikhî'l-Ekber*, (Beyrut: 1998), 16; el-Kârî, *Feth*, 25.

1.4. İlmî Şahsiyeti

Ali el-Kârî pek çok âlimin ders halkasına katılmış ve birçok talebe yetiştirmiştir. İlme son derece düşkün olan Ali el-Kârî, onun yaygınlaşması için elinden geleni yapmaya çalışmıştır.

Ali el-Kârî, ilim öncüsü ve seçkin muhakkiklerin önderi olup, imam, muhaddîs, fakih, usulcü, müfessîr, kırâat âlimi, kelâmcı, ferâiz âlimi, sûfi, tarihçi, Arap dili, nahv, edebiyat ve münâzara üstâdı idi.²⁴ Hayatı boyunca İslâm dininin doğru anlaşılması ve yaygınlaşması için gayret göstermiş ve insanları sürekli Kur'an ve Sünnete sarılmaya davet etmiştir.

İlmî şahsiyet denilince bir şahsın, İslâmî ilimler konusundaki görüşleri ve mevkîi de akla gelmektedir. Ali el-Kârî'nin İslâmî ilimlerin neredeyse her alanında birçok eser kaleme aldığını dikkate alırsak, her alanla ilgili fikirlerinin müstakil biçimde incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Ali el-Kârî, İslâmî ilimlerin her dalıyla ilgilenmiş, "Kimin söylediğine değil, ne söylediğine bakmalı"²⁵ düsturunu benimsemiş, kim olursa olsun yapılan yanlışlıklara itiraz etmekten geri durmamış, âdeta zamanında İslâm'ın bidatlara karşı savunuculuğunu üstlenmiştir.²⁶ Bazı meselelerde İmâm Şâfiî (ö. 204/820) ve İmâm Mâlik'e (ö. 179/795) muhalif görüş belirterek onları eleştirmesi²⁷ ve Muhyidîn İbnu'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) vahdet-i vücûd fikrine karşı çıkararak onu tekfir etmesi gibi sebeplerle bazı çevreler tarafından kendisi de ilmî tenkitlerin muhatabı olmuştur.²⁸

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerine son derece bağlı olduğu anlaşılan Ali el-Kârî, bu ilgisini, hadis alanı ile ilgili yazdığı yirmiden çok eseri ile ortaya koymuştur. *Mirkâtü'l-Mefâtih*'in başında telif amacını belirtirken dînî ilimlere, özellikle de hadis ilmine himmetlerin azaldığından yakınmıştır.²⁹ Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yapılan iftiranın Allah'a yapılan iftira gibi olduğunu düşünen Ali el-Kârî,³⁰ halk dilinde dolaşan uydurma haberleri bir kitapta

²⁴ Muhammed Abdürrahman Şemâ, *Molla A'liyyu'l-Kârî fihrisu Müellefâtihî ve mâ Kütibe anh*, (Dübâi: 1993), IV; Kârî, *Feth*, 26; Kârî, *el-Masnu*, 18.

²⁵ Kârî, *Risâle fi Vahdeti Vücûd*, (İstanbul: Tevhid Yay., t.y.), 75.

²⁶ Karadaş, "Aliyyü'l-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", 290.

²⁷ Şevkânî, Ali el-Kârî'nin İmâm Şâfiî ve İmâm Mâlik'e namazda ellerini yana salma konusunda karşı çıkmasını takdir edilecek bir husus olarak algılamakta ve bu karşı çıkmanın onun ilmi birikiminin derinliğini gösterdiğini ifade etmektedir. Şevkânî, *Bedr*, I, 305.

²⁸ Özel, "Ali el-Kârî", II, 403.

²⁹ Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, (Beirut: 2007), I, 10.

³⁰ Kârî, *Esrâr*, 69.

toplamış ve *el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l- Ahbârî'l-Mevdû'a* adlı eserini meydana getirmiştir.

Müstakîmzâde (ö. 1202/1787), Ali el-Kârî'nin tasavvufla olan ilişkisini açıklayan bazı bilgiler verdikten sonra onun Nakşibendî tarikatına müntesip Abdullah es-Sindî'nin (ö. 994/1585) müridi olduğunu ifade etmiştir.³¹ Tasavvufî yönüne bakıldığında, nasrlara riayeti esas alan bir sûfî olduğu söylenmiştir.³² İtikadî konularda selefin görüşlerini benimsemiş, bu sebeple kelâm ve tasavvuf konularındaki aşırı temayüllere karşı çıkmıştır.³³

Ali el-Kârî, aynı zamanda hat sanatında da maharetini ispatlamış biridir. Özellikle nesih ve sülûs hattıyla yazdığı eserleri İslâm âleminde meşhur olmuştur.³⁴ Şeyh Saîdüddîn Müstakîmzâde (ö. 1202/1787), onun hattatlığı hakkında şunu söylemiştir: “Nesih ve sülûs hattında Ali el-Kârî'nin kalemi keskin kılıç gibidir. Onun kendi eliyle yazdığı “Mushaf”ı ve İbn Fâriz'e (ö. 632/1235) ait *Dîvan*'ı gördüm ve hayran kaldım”.³⁵

Kaynaklar Ali el-Kârî'nin, sayfa kenarına kırâat ve tefsirle ilgili açıklamalara yer verdiği³⁶ ve güzel hattıyla yazdığı mushafları satarak geçimini sağladığını, kimseye minnet etmeden yaşadığı kaydedilmiştir.³⁷ Kaynaklarda onun her sene iki nüsha Mushaf kaleme aldığı, bunlardan elde ettiği kazancının yarısı ile geçimini temin ettiği, diğer yarısı ile de tasaddukta bulunduğu bilgisi geçmektedir.³⁸ Aynı zamanda o, dinî ilimleri, maişet ve makam elde etmek için öğrenenleri kınayarak onlara karşı sert bir tavır ortaya koymuştur.³⁹

1.5. Vefatı

Ali el-Kârî 1014/1605 yılının Şevval ayında Mekke'de vefat etmiş ve oradaki Muallâ kabristanlığına defnedilmiştir.⁴⁰

³¹ Müstakîmzâde, *Tühfe*, 324.

³² Harun Akgöğ, *Aliyyü'l-Kârî Hayatı Eserleri ve İbn Arabîye Eleştirisi*, (Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Bursa: 1995), 18.

³³ Sâmi Büyükkaynak, “Aliyyü'l Kârî'nin Fıkh-ı Ekber Şerhinde Tartışmalı Bazı Konularda Delil Olarak Kullandığı Rivayetlerin Tahrir ve Değerlendirilmesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44, (Konya: 2017), 195.

³⁴ Kârî, *Şerhu Nühbe*, 60; Özel, “Ali el-Kârî”, II, 403.

³⁵ Müstakîmzâde, *Tühfe*, 324.

³⁶ Özel, “Ali el-Kârî”, II, 403.

³⁷ Zirîklî, *el-A'âm*, V, 12; Şemâ', *Fihris*, IV; Kârî, *Esrâr*, 22; Kârî, *Fethu*, 26.

³⁸ Kârî, *Minehu*, 16.

³⁹ Kutlay, *el-İmâm Ali el-Kârî*, 59.

⁴⁰ Leknevî, *Fevâid*, 8; Mühibbî, *Hulâsa*, III, 186; İ'sâmî, *Semt*, IV, 39.

O ilim, fazilet ve takvâsıyla ilim erbâbı arasında kendisine yakışır bir şöhret ve itibar kazanmıştır. Nitekim Mekke’de vefat ettiği haberini alan, aralarında ulemanın da bulunduğu dört bini aşkın Mısır halkı, Kâhire’de Ezher Camii’nde onun için gıyaben cenâze namazı kılmıştır.⁴¹

2. MİRKÂTÜ’L-MEFÂTÎH’İN TANITIMI

Mirkâtü’l-Mefâtîh, Ferra el-Begavî’nin (ö. 516/1122) *Mesâbîhu’s-Sunne* adlı eserinin tehzîbi mahiyetinde Azerbaycan asıllı Hatîb et-Tebrîzî (ö. 737/1336) tarafından kaleme alınan *Mişkâtü’l-Mesâbîh* üzerine yazılmış bir şerh çalışmasıdır.

Ali el-Kârî’nin en önemli ve kapsamlı matbu eserlerinin başında *Mirkâtü’l-Mefâtîh Şerhu Mişkâtü’l-Mesâbîh* isimli eseri gelmektedir. Bu eser *Mişkâtü’l-Mesâbîh*’de yer alan 6442 hadisin şerh edilmesinden müteşekkildir. Alanında yazılmış en kapsamlı eserlerden biri sayılan *Mirkâtü’l-Mefâtîh*, Ali el-Kârî’nin en önemli ve kapsamlı eseridir.

2.1. Yazılma Sebebi

Her eserin bir yazılma sebebi vardır. Bir müellifi eser yazmaya, bazı âmiller sürüklemiş olabilir. Ali el-Kârî de genellikle diğer şârihlerin de yaptığı gibi, söz konusu şerhini neden yazdığını mukaddimede açıklamıştır. O, *Mişkâtü’l-Mesâbîh*’i hangi hocalardan okuduğu ve nüshaları hakkında bilgi verdikten sonra söz konusu esere şerh yazma gerekçesini şöyle kaydetmiştir: “Yaşadığımız dönemde hadis ilmi gibi şerefli bir ilim dalının öğrenimine karşı rağbetin azalması, ilim ve ilimle amel konusunda çok ciddi gevşekliğin bulunması bizi bu şerhi yazmaya sevk etmiştir.”⁴²

Öte yandan *Mişkât*’a şerh yazan âlimlerin ekseriyeti Şâfiî mezhebine mensuptur. Bunlar da hadisler ile mezheplerine göre istidlalde bulunmaktadır. Hanefî’ler “Ehl-i Rey” olarak isimlendirilmekte ve ilgili konudaki bazı hadisleri dikkate almaksızın kıyasla istidlalde buldukları iddia edilmektedir. Bu sebeple, fikhî deliller hakkında yeterli bilgisi olmayanlar, - Hanefîlerin ortaya koyduğu meseleler sahih hadislerle muhaliftir- gibi yanlış bir zanna kapılabilmektedir. Dolayısıyla Ali el-Kârî, gerçeği yansıtmayan bu algıyı önlemek ve Hanefîlerin delillerini açıklamak için eserini yazdığını ifade etmiştir.⁴³

2.2. Nüshaları ve Baskıları

⁴¹ Mühibbî, *Hulâsa*, III, 186; Muhammed el-Abdullah Hallûf, *Mecmu’ Resâilü’l-Allâme el-Molla Ali el-Kârî*, (İstanbul: 2016), I, 40; Bilmen, *Büyük Tefsir*, 682; Kârî, *Feth*, 26.

⁴² Kârî, *Mirkât*, I, 36.

⁴³ Kârî, *Mirkât*, I, 10; I, 35.

Mirkâtü'l-Mefâtîh'in birkaç elyazma nüshası vardır. Bunlardan ilki Medîne'deki Şeyhu'l-İslâm Ârif Hikmet Kütüphanesinde iki büyük cilt halinde bulunmaktadır. Birinci cildi 151 numara ile 757 varak, ikinci cildi ise 152 numara ile 637 varak şeklindedir.

Bir diğer nüshası Medîne Mahmûdiye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Dokuz cüz ve 4500 varaktır.

el-Haramü'l-Mekkî Kütüphanesinde de bir nüshası bulunmaktadır. Bu eser 408 numara ile kayıtlıdır.⁴⁴ Bundan başka Brockelman Hindistan, Londra, Cezâyir, Râğib, Yeni Câmî, Kâhire Kütüphanelerinde de yazmalarının bulunduğunu ifade etmiştir.⁴⁵

Mirkâtü'l-Mefâtîh farklı ülkelerde bir çok defa basılmıştır. Kâhire'de 1892, Pakistan'da 1972, Beyrut'ta 1994 ve 2007 yıllarında basılmıştır.

2.3. Üslup Özellikleri ve Şerh Metodu

Mirkâtü'l-Mefâtîh, kolay ve belîğ üslupta yazılmış bir eserdir. Müellif, şerh ettiği hadislerle Hanefî fihhının delillerine temas etmiştir. Hanefî mezhebi hakkında yapılan tenkitleri cevaplandırmış ve delillerinin sağlam olduğunu göstermiştir.⁴⁶ Şerhte dil ile ilgili değerlendirmelere de sık rastlanmakta ve müellifin mütehasıs bir dilci olduğu görülmektedir.⁴⁷ Aynı zamanda tasavvufî bazı yorumlar,⁴⁸ diğer mezheplerin açıklamaları⁴⁹ da hadislerin şerhinde karşımıza çıkmaktadır.

Eserde önceki şerhlerden hem bilgi, hem de yöntem bakımından istifade edilmiştir. Anlaşılır bir dille yazılmış olması, şerh ederken birçok âyet ve hadisten istifade edilmesi, sahâbe ve tâbiûnun kavillerinin yanı sıra alanında yetkin alimlerin değerlendirmelerine yer verilmesi, izahlarının ilmî üsluba dikkat edilerek yapılmış olması, râvilerin terceme-i hâl bilgilerinin verilmiş olması esere değer katan özelliklerdendir. Genel olarak şerhlerin hicri IV. ve V. asırda yazılmaya başlandığını kabul edersek,⁵⁰ *Mirkâtü'l-*

⁴⁴ Kutlay, *el-İmamu Ali el-Kârî*, 301.

⁴⁵ Carl Brockelman, *Târihu'l-Edebi'l-Arab*, (Kâhire: 1993), I, 448.

⁴⁶ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, III, 218; 304; 306; V, 421.

⁴⁷ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, I, 169; III, 11; 59; VIII, 12.

⁴⁸ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, I, 457; 150; 162; V, 348.

⁴⁹ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, III, 77; IV, 154-155; VI, 318; VII, 21.

⁵⁰ Zişan, Türcan, "Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cild 8, (Çorum, 2009/2), 116.

Mefâtîh'in dönem itibariyle muahhar dönem şerhlerinden olduğu kabul edilebilir.

Ali el-Kârî bu eseri şerh ettiği için mutluluk duyduğunu ifade ettikten sonra şerhinin esasını teşkil eden *Mişkâtü'l-Mesâbîh*'i kimlerden okuduğunu şu şekilde nakletmiştir: "Ben bu eseri, bir çok değerli alimden okudum. Allah bizi, onların ilimlerinden faydalandırıp bereketlendirsin. Onlardan birisi Allâme Şeyh Atiyye es-Sülemî'dir. O, Hasan el-Bekrî'nin talebesidir. Aynı zamanda, Rabbânî âlim İsmâil eş-Şirvânî'nin talebesi Seyyid Zekeriyâ ve Ali el-Müttakî'ye okuyarak arz ettim".⁵¹

Bu şerh hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde rağbet gören eserlerden olmuş ve medreselerde öğrencilere okutulmuştur.

Genel hatları ile Ali el-Kârî'nin eserini yazarken takip ettiği şerh metodunu maddeler halinde şu şekilde ele alabiliriz:

- a. Bâb başlıklarından hemen sonra hadisin izahına geçmeden bâbla ilgili ayet ve hadislerle bağlantı kurulmuş, gerekli bilgiler verilmiştir. Ancak bu uygulama her zaman böyle değildir. Bazen bâbla ilgili herhangi bir bilgi verilmeden izah kısmına geçilmiştir.⁵²
- b. Hadisin sened kısmında yer alan sahâbi râvi hakkında ilk geçtiği yerde bilgi sunulmuştur. Hakkında bilgi sunulan râvî, tekrar geçtiğinde önceki malumat hatırlatılarak özet bilgi sunma yoluna gidilmiştir.⁵³
- c. Genellikle hadisler, kelime izâhları ile şerh edilmiştir.⁵⁴
- d. Hadisler şerh edilirken hem önceki şerhlerden iktibaslar yapılmış⁵⁵ hem de dil ve lügat kitaplarından nakillerde bulunulmuş, şiirlerden istifade edilmiştir.⁵⁶
- e. Genellikle kavram ve kelime izahları verildikten sonra اى (yani) denilerek hadiste anlatılmak istenen anlam kaydedilmiştir.⁵⁷

⁵¹ Kârî, *Mirkât*, I, 34-35.

⁵² Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, XI, 306; X, 127.

⁵³ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, I, 519; 523; 528.

⁵⁴ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, I, 461; 154; V, 283; VIII, 13.

⁵⁵ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, I, 137; 259; 471.

⁵⁶ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, I, 43; 178; IX, 371.

⁵⁷ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, I, 169; 452; V, 10.

- f. Çalışmada soru-cevap metodundan da yararlanılmıştır. Bazı hadislerin şerhinde “Eğer sen şöyle dersen ben de şöyle derim” ifadesi ile dile getirilmesi muhtemel sorulara cevaplar verilmiştir.⁵⁸
- g. Âlimlerin değerlendirmeleri bazen açık şekilde قال ifadesi ile bazen de meçhul atıflarla قيل ifadesi ile nakledilmiştir.⁵⁹
- h. Âlimlerin görüşleri nakledildikten sonra kendi değerlendirmesi veya “ashâbımız şöyle demiştir” diyerek mezhebinin görüşü belirtilmiştir. Bazen de âlimlerin görüşleri yapıcı bir üslupla tenkit edilmiştir.⁶⁰
- i. Zaman zaman yapılan şerhlerden sonra الله اعلم “Allah daha iyi bilir” gibi ifadelerden istifade edilmiştir.
- j. Yapılan izahlar “velhâsıl” gibi ifadelerle özetlenmiştir.⁶¹
- k. İlk ciltlerde geniş izah edilen konular sonraki ciltlerde yeniden detaylandırılmamış özetlenmiştir.
- l. Bazı hadislerin izahında müellifin diğer eserlerine atıflar yapılarak, “bu konu ile ilgili bir eser kaleme aldım” şeklinde yönlendirme yapılmıştır.⁶²
- m. Bazen açıklamalarda “et-Tîbî şöyle dedi”,⁶³ “İbnu'l-Melek şöyle dedi”⁶⁴ gibi ifadelerle âlimlerin görüşleri olduğu gibi nakledilmiştir.

2.4. Mirkâtü'l-Mefâtîh'le İlgili Değerlendirmeler

Mirkâtü'l-Mefâtîh'le ilgili birçok alim övücü ifadeler kullanmış, onu okumuş ve okutmuştur. Kâtb Çelebi (ö. 1067/1657) *Mirkâtü'l-Mefâtîh*'le ilgili “Çok değerli ve önemli bir şerhtir. Mişkât'a yazılmış bu kıymetli eserde tüm şerh ve hâşiyeler cem edilmiştir” demiştir.⁶⁵

⁵⁸ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, I, 477; X, 33

⁵⁹ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, I, 471; III, 266.

⁶⁰ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, III, 128;130; V, 421; VII, 8.

⁶¹ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, I, 474; V, 201.

⁶² Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, V, 382; X, 56; XI, 289.

⁶³ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, III, 204.

⁶⁴ Örnekler için bk. Kârî, *Mirkât*, III, 112

⁶⁵ Kâtib Çelebi, *Keşf*, II, 1800.

Allâme Mühibbî (ö. 1111/1699) de söz konusu eseri, “*Faydalı ve önemli bilgilerin toplandığı bu kapsamlı eser Ali el-Kârî'nin eserlerinin en değerlisidir.*”⁶⁶ şeklinde övücü ifadeler kullanmıştır.

Abdülbârî b. Abdilvehhâb el-Ensârî'nin *et-Ta'likü'l-Muhtâr alâ Kitâbi'l-Âsâr'a* yazdığı mukaddimesinde “*Her bir Hanefî muhaddisin mutlaka okuması ve istifade etmesi gereken değerli bir eserdir*” demesi de câlib-i dikkattir.⁶⁷

Ebû Gudde (ö. 1417/1997) ise onun eseri hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Ali el-Kârî'nin kırka yakın eseri neşredilmiştir. Bu eserlerden en hacimlisi, en faydalısı ve değerli olanı şüphesiz kı, Mişkât şerhi olan Mirkâtü'l-Mefâtîh adlı eseridir.*”⁶⁸

Ayrıca eserin önemi ile ilgili İdrîs Kandehevî,⁶⁹ Mahmûd b. Muhammed el-Kâdî el-Hanefî,⁷⁰ Dr. Muhammed Abdullatîf, Dr. Muhammed Sabbâğ⁷¹ da övgü dolu ifadeler kullanmışlardır. Eserle ilgili tenkit edici değerlendirmeler tespit edilmemiştir.

Bu değerlendirmelerden sonra Ali el-Kârî'nin kendisinden sonraki eserlere olan etkisine bakabiliriz.

3. MİRKÂTÜ'L-MEFÂTÎH'İN ETKİSİ

Bir eseri önemli kılan hususlardan biri de sonraki dönemlerde kendisinden istifade edilmesidir. Bu anlamda Ali el-Kârî, hem hadis alanında hem de diğer İslâmî ilimler sahasında fikirlerine müracaat edilen velûd âlimlerden birisidir. Onun eserleri hem okutulmuş hem de kaynak eser olarak istifade edilmiştir. Bu bakımdan *Mirkâtü'l-Mefâtîh*'in kendisinden sonra yazılan eserlere etkisini tespit ederek ilim dünyasındaki değerini tespit etmek önemli olacaktır.

Konu Arapça ve Türkçe yazılmış eserler bağlamında iki alt başlıkta incelenecektir.

3.1. Arapça Eserlere Etkisi

⁶⁶ Mühibbî, *Hulâsâ*, III, 185.

⁶⁷ Ebû Bekir Nâfi, “*Molla Ali el-Kârî el-Herevî Mühaddisen*,” Doktora tezi, Lahor Üniversitesi, Pakistan: 1991, 98'ten naklen.

⁶⁸ Kârî, *Fethu Bâb*, 26.

⁶⁹ Kandehevî, *Ta'lik*, 5-6.

⁷⁰ Nâfi, “*Molla Ali el-Kârî el-Herevî Mühaddisen*,” 98.

⁷¹ Muhammed Abdullatîf Sabbağ, *Keşfu'l-lisâm an Esrâri Tahrîci Hadîsi Seyyidi'l-Enâm*, (Kâhire: 1984), I, 357.

Ali el-Kârî'nin bu eserinden nakilde bulunan müellif ve eserlerin tamamını tespit etmek kolay değildir. Fakat tespit ettiğimiz örneklerden bazıları şöyledir:

1. Münâvî, Muhammed Abdürraûf

Fezû'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi's-sağîr

Münâvî (ö. 1031/1622) *Câmi's-sağîr*'e yazdığı şerhinde kelime izahları ve fikhî hükümlerle ilgili değerlendirmelerde Ali el-Kârî'den "*Mirkât*'da da böyledir" diyerek alıntılar yapmıştır. Mesela hac ibadetini eda ederken gün batımından sonra şeytan taşlamanın caiz olmadığı ile ilgili Hanefî mezhebinin görüşünü, Ali el-Kârî'den nakletmiştir.⁷²

2. İbn Allân, Muhammed b. Ali b. Muhammed es-Siddîki

Delilü'l-Fâlihîn li-Türûki Riyâzi's-Sâlihîn

İbn Allân (ö. 1057/1647) da *Riyâzü's-Sâlihîn*'e yazdığı şerhinde "قال الهروي" ibaresi ile hem dil konusunda hem de fikhî değerlendirmelerde Ali el-Kârî'den nakillerde bulunmuştur.⁷³

3. Leknevî, Abdülhay b. Muhammed

et-Ta'liku'l-Mümecced ala Muvattai'l-İmâm Muhammed

Ali el-Kârî'nin *Mirkât*'ından faydalanan âlimlerden biri de Abdülhay b. Muhammed Leknevî'dir (ö. 1304/1886). O, *et-Ta'liku'l-Mümecced a'la Muvattai'l-İmâm Muhammed* adlı eserinde Ali el-Kârî'nin kelime, terim ve muhteva değerlendirmelerine yer vermiştir. Meselâ O, "Ali el-Kârî'nin ifadesine göre müslümanlardan kasit onların seçilmişleridir. Onlar kitap ve sünneti bilen, şüphelerden kaçınan âlim kimselerdir" izahına eserinde yer vermiştir.⁷⁴

4. Gümüşhânevî, Ziyâeddîn,

Levâmiü'l-U`kûl

Gümüşhânevî (ö. 1311/1893), *Mirkâtü'l-Mefâtîh*'den yapılan nakillerde bu esere, "شرح المشكاة كما في" ifadesiyle veya bizzat müellifi Ali el-Kârî'nin ismini zikrederek işarette bulunmuştur.⁷⁵

⁷² Muhammed Abdürraûf Münâvî, *Fezû'l-kadîr şerhu'l-Câmi's-Sağîr*, (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998), VII, 21; Ayrıca bk., VI, 337; VII, 12.

⁷³ Muhammed b. Ali b. Muhammed es-Siddîki İbn Allân, *Delilü'l-Falihîn li-Turûki Riyâzi's-Sâlihîn*, (Kahire: 1977), II, 529, 544; III, 43.

⁷⁴ Leknevî, *et-Ta'liku'l-Mümecced a'la Muvattai'l-İmâm Muhammed*, (Lahor: İdâre-i Sekâfet-i İslamiyye, 2011), I, 634; Ayrıca bk., II, 53; II, 451; II, 476; III, 395; III, 418.

⁷⁵ Ahmed b. Mustafa Gümüşhânevî, *Levâmiü'l-U`kûl*, (İstanbul: t.y.), III, 204; IV, 14; 49; 163.

5. Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Şemsülhak Muhammed b. Emîr

A`vnü'l-Ma`bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd

Süneni Ebî Dâvûd şârihlerinden Azîmâbâdî (ö. 1329/1911) de *Mirkâtü'l-Mefâtih*'den istifade eden âlimlerdendir. On dört ciltlik eserinin tamamında Ali el-Kârî'nin değerlendirmelerinden istifade etmiştir. Meselâ onun "Ali el-Kârî, sürme kullanacak kimsenin onu tek sayıda kullanması gerektiğini söylemiştir. Sünete uygun olanı böyledir. Zira "Allah tektir ve tek olanı sever" değerlendirmesini 'كَدًا فِي الْمِرْقَاةِ شَرِحَ الْمِشْكَاةِ' ifadesi ile beyan etmiştir."⁷⁶

6. el-Keşmîrî, Muhammed Enver Şah

Fezû'l-Bâri ala Sahîhi'l-Buhârî

Muhammed Enver Şah el-Keşmîrî (ö. 1352/1933) *Sahîh-i Buhârî*'ye yazdığı *Fezû'l-Bâri `ala Sahîhi'l-Buhârî* adlı eserinde Ali el-Kârî'den bol miktarda nakillerde bulunmuştur. Meselâ Bilâl-i Habeşî'nin Hz. Peygamber'i (s.a.v.) rüyasında görmesinden dolayı Medine'ye gelmesi ve orada ezan okuması ile ilgili rivâyetin aslı olmadığını "Ali el-Kârî *Mirkât*'ta şöyle kaydetmiştir" diyerek delillendirir.⁷⁷

Yine aynı müellifin kaleme aldığı *el-Arfu's-Şezî şerhu Süneni't-Tirmizî* adlı eserinde Ali el-Kârî'den nakiller yapılmıştır.⁷⁸

7. Mübarekpûrî, Ebü'l-Ûla Muhammed Abdurrahman

Tuhfetü'l-A`hvezî

Tirmizî'nin meşhur şârihlerinden olan Mübarekpûrî (ö. 1353/1935) de *Sünen*'in şerhinde Ali el-Kârî'nin *Mirkât*'ından bol miktarda nakillerde bulunmuştur.⁷⁹

8. Kandehevî, Muhammed İdrîs

et-Ta'liku's-Sabîh alâ Mişkâti'l-Mesâbih

Kandehevî (ö. 1384/1965), Ali el-Kârî'nin hadislerdeki kelime izahları, rivâyet şerhleri, Arap dili bilgisi değerlendirmelerinden istifade etmiştir.⁸⁰

⁷⁶ Diğer değerlendirmeler için bk., Ebü't-Tayyib Şemsülhak Muhammed b. Emîr Azîmâbâdî, *A`vnü'l-Ma`bud şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, (Medîne: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1969), I, 56; I, 389; II, 71; III, 805.

⁷⁷ Muhammed Enver Şah Keşmîrî, *Fezû'l-Bâri alâ Sahîhi'l-Buhârî*, (Karaçi: Mektebetü'r-Reşidiyye, t.y.), IV, 493; Diğer örnekler için bk., II, 567; I, 153; III, 189; III, 612; IV, 346.

⁷⁸ Keşmîrî, *el-Arfu's-Şezî Şerhu Süneni't-Tirmizî*, (Beyrut: 2014), II, 63.

⁷⁹ Ebü'l-Ûla Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahîm Mübarekpûrî, *Tuhfetü'l-A`hvezî*, (Kâhire: 1964), I, 11, 25, 27, 34; II, 11, 17, 32.

⁸⁰ Kandehevî, *Ta'lik*, II, 2; IV, 10; 15; 18; 20.

9. Rahmânî, Ebü'l-Hasan Übeydullah b. Muhammed Mübarekpûrî
Mir'âtu'l-Mefâtîh şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh

Ali el-Kârî'nin *Mirkât*'ından faydalanan bir diğer âlim de Ebü'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Mübarekpûrî er-Rahmânî'dir (ö. 1414/1961). Atıfta bulunurken genellikle “كذا في المرقاة” ifadesini kullanmıştır. Dokuz ciltlik eserin tüm ciltlerinde bol miktarda nakiller vardır.⁸¹

10. Elbânî, Nâsiruddîn,
Sahîhu Mevâridi'z-Zaman ila Zevâidi İbn Hibbân

Nâsiruddîn Elbânî (ö. 1420/2000), Ali el-Kârî'nin hadis değerlendirmelerine ve izahlarına önem veren muasır âlimlerdendir. Mesela “Kadın avrettir. O evden çıkınca şeytan, bakışları ona yönlendirir ve onu celbedici kılar”⁸² hadisinin şerhinde Ali el-Kârî'den şu değerlendirmeyi nakletmiştir:⁸³ “Kadınların açık saçık çıkması iğrenç kabul edilmiştir. O dışarı çıkınca şeytan bakışları ona yöneltir ki, fitneye sebep olsun”.⁸⁴

11. Suheyb Abdü'l-Cebbar,
el-Câmiu's-Sahîh li's-Süneni ve'l-Mesânid

Mirkât'tan nakillerde bulunun modern âlimlerden bir diğeri de Suheyb Abdü'l-Cebbar'dır. Meselâ; “Kıyâmet kopmadan fitneler artacaktır. Öyle ki, insan mümin olarak uyuyacak kafir olarak sabahlayacak...”⁸⁵ hadisinin şerhinde Ali el-Kârî'nin izahlarından yararlanmış ve hadiste geçen “قتلها” kelimesinden maksadın fitneler sonucu öldürülen kimseler olduğunu söylemiştir. Bu kimselerin maksatları, buğz ve ayrılığı körüklemektir”. Bu ifadeleri müellif “كذا في المرقاة” ibareleri ile kaydetmiştir.⁸⁶

12. Şuayb Arnaût,
Sünenü Ebî Dâvud (üzerine yazdığı tahkik çalışmasında)

Muhakkik Şuayb el-Arnaût (ö. 2016) da tahkik ettiği eserlerde Ali el-Kârî'nin değerlendirmelerinden müstağni kalamamıştır. O hemen hemen

⁸¹ Ebü'l-Hasan Übeydullah b. Muhammed Mübarekpûrî er-Rahmânî, *Mir'âtu'l-Mefâtîh şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, (Hindistan: 1984), I, 41, 72, 145; II, 141, 164; III, 36, 73.

⁸² Tirmizî, *Rada'*, 18.

⁸³ Nâsiruddîn Elbânî, *Sahîhu mevâridi'z-zaman ile Zevâid-i İbn Hibbân*, (Riyad: Dâru's-Sumay'î: 2002), I, 202.

⁸⁴ Kârî, *Mirkât*, III, 411.

⁸⁵ Muslim, *İman*, 186; Tirmizî, *Fiten*, 30.

⁸⁶ Abdü'l-Cabbar Suheyb, *el-Câmiu's-Sahîh li's-Süneni ve'l-Mesânid*, (y.y.:), II, 238. Ayrıca bk. II, 267; III, 411; IX, 392; 14: 493; 17: 171.

tahkik ettiği tüm eserlerde kelime izahlarında ve fikhî değerlendirmelerinde ondan nakillerde bulunmuştur.⁸⁷ “Zengine sadaka helâl olmaz”⁸⁸ hadisinin izahında “الغني” kelimesi ile ilgili Ali el-Kârî’nin şu açıklamalarına yer vermiştir: “Zengin üç türlüdür:

1. Zekat vermenin vacip olduğu nisap miktarına ulaşan zengin.
2. Fıtır sadakası ve kurban vâcib kılınacak ölçüdeki zengin.
3. Sadaka haricinde dilencilik haram kılınan zengin.”⁸⁹

Mirkâtü’l-Mefâtîh’i kaynak olarak kullanan diğer müellif ve eser adları şöylece sıralanabilir:

Hamza Muhammed Kâsım, *Menâru’l-Kârî şerhi Muhtasarı Sahîhi’l-Buhârî*;⁹⁰ Ebû Amr el-Matîrî, *el-İşkâl ve’l-Cavab fî Hadîsi Ümmü Haram binti Milhân*;⁹¹ Sadruddîn el-Münâvî, *Keşfü’l-Menâhic ve’t-Tenâkîh fî Tahrîci Ehâdîsi’l-Mesâbîh*.⁹²

Burada dile getirdiğimiz tespitler Ali el-Kârî’nin, kendinden sonra hadis alanında Arapça çalışmalar yapan birçok alimin müstağni kalamadığı önemli bir ilim adamı işaret etmektedir.

A. TÜRKÇE ESERLERE ETKİSİ

Hadislerin şerhi ile ilgili Türkçe yazılmış eserlerde de sıklıkla Ali el-Kârî’nin fikirlerine müracaat edildiği bilinmektedir. Ali el-Kârî’nin dînî ilimlerin hemen hemen her alanında eser kaleme almış olması onu müracaat edilen önemli bir âlim konumuna getirmiştir. Konumuzun hadis alanı ile ilgili olmasını dikkate alarak hadis eserlerinde yapılan atıflardan birkaç örnek vermek istiyoruz:

1. Ahmed Dâvudoğlu

Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi

Ali el-Kârî’nin hadis şerhlerinde verdiği bilgilerden faydalanan son dönem âlimlerinden biri de *Sahîh-i Müslim* şerhini kaleme alan Ahmed

⁸⁷ Şuayb Arnaût, *Sünenü Ebî Dâvud*, (Beyrût: 2009), I, 342; I, 415; II, 242.

⁸⁸ Tirmizî, *Zekât*, 23; Ebû Dâvud, *Zekât*, 23; Nesâî, *Zekât*, 90.

⁸⁹ Arnaût, III, 385; III, 421; IV, 346; IV, 530; Şuayb Arnaût diğer eser ve tahkiklerinde de nakillerde bulunmuştur. Bu bilgiler için bk., *Müsnedü İmâm Ebî Hanîfe*, II, 112; 432; *el-İhsân fî’t-takrîb Sahîhi İbn Hibban*, (Beyrut: 1988), IV, 597. İbnül-Esîr, *Câmiu’l-Usûl li Ehâdîsi’r-Rasûl*, (Şam: 1969), IV, 327; V, 432; V, 442.

⁹⁰ Hamza Muhammed Kâsım, *Menâru’l-Kârî’ şerhi Muhtasarı Sahîhi’l-Buhârî*, II, 142.

⁹¹ Ebû Amr Matîrî, *el-İşkâl ve’l-Cavab fî Hadîsi Ummü Haram binti Milhan*, (y.y.), I, 46.

⁹² Sadruddîn Münâvî, *Keşfü’l-Menâhic ve’t-Tenâkîh fî Tahrîci Ehâdîsi’l-Mesâbîh*, (Beyrut: ed-Dârü’l-Arabiyye li’l-Mevsuat, 2006), II, 23; II, 35; V, 222; V, 324.

Dâvudoğlu olmuştur. O “Ali el-Kârî şöyle demiştir,” “Bu konuda Ali el-Kârî'nin açıklamaları şu yöndedir” gibi ifadelerle ondan nakiller yapmıştır. Meselâ Kitâbu'l-Îmân'da mîrac hadisini açıklarken, şarabın haram olması ve hikmeti ile ilgili bilgileri kaydederken şöyle der: “Ali el-Kârî'ye göre buradaki hikmet, Peygamber'in (s.a.v.) doğruyu seçtiğini göstermek suretiyle onun faziletini meleklere göstermektir”.⁹³

2. M. Yaşar Kandemir, İsmâil Lütü Çakan, Râşit Küçük

Riyazü's-Salihîn Tercüme ve Şerhi

Son dönemde Türkiye'de hadis alanında yapılmış en kapsamlı şerh çalışmalarının başında *Riyazü's-Salihîn Tercüme ve Şerhi* adlı eser gelir. M. Yaşar Kandemir, İsmâil L. Çakan, Râşit Küçük tarafından yazılan şerhin giriş kısmında da belirtildiği gibi kaynaklarından birini Ali el-Kârî'nin *Mirkât*'ı oluşturmaktadır.⁹⁴

Söz konusu şerh çalışmasının her cildinde Ali el-Kârî'den yapılan nakillerle karşılaşmak mümkündür. Bazen nakiller yapılmakta bazen de bu esere atıfta bulunmaktadır. Meselâ Sahâbeden birisinin her gece uyumadan devamlı nafilâ namaz kılacağını, bir diğersinin hergün nafilâ oruc tutacağını, diğersinin de kadınlarla evlenmeyeceğini belirten hadisin şerhinde konu ile ilgili âyetin nüzul sebebini Ali el-Kârî'den iktibas edilmiştir.⁹⁵

3. Mustafa Uysal

İzahlı Mişkâtü'l-Mesâbih Tercümesi

Mişkâtü'l-Mesâbih'in Türkçeye yapılmış ilk tercümesi, Mustafa Uysal'ın *İzahlı Mişkâtü'l-Mesâbih Tercümesi* adlı eseridir. O, izahlarında bol miktarda Ali el-Kârî'nin *Mirkât*'ından istifade edilmiştir. Nakiller bazen “Aliyyü'l-Kari şöyle dedi” diyerek, bazen de “*Mirkâtü'l-mefâtîh*'te böyle söylenmektedir” şeklinde yapılmıştır.⁹⁶ Müellif kendisi de bu eseri tercüme ve şerh ederken en çok *Mirkât*'tan istifade ettiğini söylemektedir.⁹⁷

4. İsmâil Çetin

⁹³ Ahmed Dâvudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, (İstanbul: 1974), II, 111. Diğers örnekler için bk., Dâvudoğlu, I, 16; II, 222; 472; III, 506; IV, 297; 377; 496.

⁹⁴ M. Yaşar Kandemir ve dğr. *Riyâzu's-Sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, (İstanbul: Erkam Yay., 1997, I, 9.

⁹⁵ M. Yaşar Kandemir, *Riyâzu's-Sâlihîn*, I, 329; Diğers örnekler için bk., I, 324; 499; II, 404; III, 71; 187; 247. *Ali el-Kârî, el-Mirkat*, I, 182-183.

⁹⁶ Mustafa Uysal, *İzahlı Mişkâtü'l-Mesâbih Tercümesi*, (Konya: Uysal Yayınları, t.y.), 69; 106; 112; 189.

⁹⁷ Uysal, *İzahlı Mişkât*, 9-10.

Tahkîm-i Sadâd Şerh-i Mişkât

Şerh çalışmasında Ali el-Kârî'nin bilgisinden faydalanan bir diğer yazar da İsmâil Çetin'dir. O, *Mişkât*'a bir şerh yazmış ve şerhinde Ali el-Kârî'den çok sayıda iktibasta bulunmuştur.⁹⁸

5. Komisyon

Hadislerle İslâm

Hadis alanında son dönemde kaleme alınan önemli eserlerin başında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın koordinesi ile hazırlanan *Hadislerle İslâm* adlı eser gelmektedir. Eserin telif edilme gayesi, mukaddimesinde şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Hadislerle İslâm başlığını taşıyan bu eser Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından sergilenen örnek tutum ve davranışları, O'nun (s.a.v.) söz ve hadislerindeki mesajları; kısacası o'nun (s.a.v.) çağlar üstü örnekliğini sade ve anlaşılır bir dille günümüz insanına ulaştırmayı amaçlayan, özelde Anadolu insanının genelde İslâm toplumunun modern zamanlardaki problem ve ihtiyaçlarını dikkate alan, hedef kitle olarak ortalama okuyucuya hitap ettiği için teknik olarak hadis ilminin sorunlarını okuyucuya açmayan, ülkemizdeki hadis uzmanlarının birikimlerinden yararlanan, seksen beş yazarın katkı sunduğu katılımcı bir çabanın ürünüdür.”⁹⁹

Sözkonusu eserde de Ali el-Kârî'nin bazı değerlendirmelerine yer verilmiştir. Eser içerisinde ilk nakledilen bilgi “kurra” kelimesi ile ilgili izahdır. Bilgi özetlenerek şu şekilde aktarılmıştır: “Hadiste kaydedilen “kurra” ifadesiyle topluluk içinde bulunan “en âlim” kişi kastedilmiştir.”¹⁰⁰ Bunun haricinde birkaç yerde daha Ali el-Kârî'nin değerlendirmeleri dikkate alınmıştır.¹⁰¹

Bu tespitler Ali el-Kârî'nin *Mirkatü'l-Mefâtiḥ* adlı eserinin, günümüzde hadis alanının kaleme alınan şerhler açısından hâlâ göz ardı edilemeyecek bir ilgiye mazhar olduğunu göstermektedir.

⁹⁸ İsmâil Çetin, *Tahkîm-i Sadâd Şerh-i Mişkât*, (İsparta: Dilara Yay., 1995), I, 154 155; 165; II, 9; 17; 26.

⁹⁹ Komisyon, *Hadislerle İslâm*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013), I, 42.

¹⁰⁰ *Hadislerle İslâm*, II, 204; Ayrıca bk. Kârî, *Mirkât*, II, 337.

¹⁰¹ Diğer nakiller için bk. *Hadislerle İslâm*, III, 174; III, 177; IV, 338; VI, 382.

SONUÇ

Ali el-Kârî, Afganistan'ın Herat beldesinde, siyâsî bakımdan oldukça çalkantılı kabul edilen hicrî X., mîlâdî XV. yüzyılda dünyaya gözlerini açmıştır. Söz konusu dönemde bu bölge, Safevî hükümdarı Şah İsmâil'in Şîleştirme politikasından ve yıkımlardan etkilenen yerlerdendir. Bu çalkantılar ilim dünyasında da menfî etkisini göstermiş; bölgede yaşayan pekçok âlim, başka bölgelere hicret etmiş ve ilmî faaliyetlerine oralarda devam etmişlerdir. Ali el-Kârî, tüm zorluklara rağmen ilk eğitimine Herat'ta babasından ders alarak başlamıştır. Daha sonra ailecek Mekke'ye hicret etmek zorunda kalmış ve tahsiline orada devam etmiştir.

Mirkâtü'l-Mefâtîh, Ali el-Kârî'nin yaptığı şerh çalışmalarının en kapsamlısıdır. Şerhin aslını oluşturan Tebrîzî'nin *Miškâtu'l-Mesâbîh* adlı eseri, ihtiva ettiği konular ve tertip güzelliği bakımından yazıldığı günden başlayarak günümüze kadar hadis halkalarında ve derslerde okutulan önemli bir eser olmuştur. O kadar beğeni kazanmıştır ki, "Mişkât-ı Şerif" adıyla tanınmıştır. Bu önemine binaen Ali el-Kârî de onu şerh edilerek *Mirkâtü'l-Mefâtîh* eserini kaleme almıştır.

İlim dünyasında gerileme dönemi olarak kabul edilen bir çağda böylesine bir eserin kaleme alınması takdire şâyandır. Zira siyâsî istikrarsızlıklar, toplumun dîni hayatına her zaman olumsuz etki etmiştir. Bu bakımdan söz konusu eser insanların dinî temellere bağlı kalmalarında önemli işlev görmüştür.

Ali el-Kârî'nin yazdığı bu eser, sonraki dönemlerde kaynak olarak kullanıldığı gibi medrese müfredatlarına girerek mütala edilmiş olup günümüzde de hâlâ okunmaktadır. Sadece Arapça değil, diğer dillerde eser yazan âlimler de *Mirkâtü'l-Mefâtîh*'e atıfta bulunarak Ali el-Kârî'nin bilgilerinden ve fikirlerinden istifade etmişlerdir. Söz konusu eserin hem yazıldığı dönemde hem de sonraki dönemlerde toplumun hadis ve sünnet anlayışını şekillendirmede önemli bir rol üstlendiğini söylersek yanılmayız. Görünen odur ki; bu şerh, bundan daha sonraki dönemlerde de kaynak eser olma özelliğini muhafaza edecektir. Dolayısıyla *Mirkât*, tıpkı Ali el-Kârî'nin yaşadığı dönemde olduğu gibi Sünnet ve hadise olan ilginin azaldığı günümüzde ele alınarak okunması ve okutulması gereken en önemli eserlerden biri olarak değerini muhafaza etmektedir.

Yazıldığı dönemin ihtiyacı ve sosyal durumu dikkate alınarak kaleme alınan bu türlü şerh çalışmaları her dönemde takdirle karşılanmış ve okunmuştur. Dolayısıyla günümüzde de alanında uzmanlaşmış ilim erbabı

tarafından benzer maksatlarla, günümüzün ihtiyaçları doğrultusunda çalışmaların yapılması, hem ilim dünyası hem de kitlelerin sahih sünnet bilgisine güvenilir ellerden ulaşması açısından isabetli olacaktır.

KAYNAKÇA

Akgöğ, Harun, *Ali el-Kârî Hayatı Eserleri ve İbn Arabiye Eleştirisi*; Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Bursa: 1995.

Arnaût, Şuayb, *Sünenü Ebî Dâvud tahkiki*, Beyrût: y.y., 2009.

Atay, Hüseyin, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.

Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Şemsülhak Muhammed b. Emîr, *A`vnü'l-Ma`bud Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, Medîne: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1969.

Baltacı Câhit, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.

Bilmen, Ömer Nasûhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974.

Brockelman, Carl, *Târîhu'l-Edebi'l-A`rabi; Geschichte der arabischen Litteratur*, Kâhire: Dârü'l-Maârif, 1983.

Büyükkaynak, Sâmî, "Aliyyü'l Kârî'nin Fıkh-ı Ekber Şerhinde Tartışmalı Bazı Konularda Delil Olarak Kullandığı Rivayetlerin Tahric ve Değerlendirilmesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44, Konya: 2017, 193-217.

Çetin, İsmâil, *Tahkîm-i Sadâd Şerh-i Mişkât*, Isparta: Dilara Yayınları, 1995.

Dâvudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1974.

Ebû Dâvûd, Süleyman ibn Eşas es-Sicistânî. *es-Sünen*. Cidde: Darü'l-Kible lî's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1998.

Elbânî, Nâsiruddîn, *Sahîhu Mevâridi'z-Zaman ilâ Zevâidi İbn Hibbân*, Riyad: Dârü's-Sumay'î, 2002.

Fâsî, Muhammed b. el-Hasan, *el-Fikru's-Sâmî fî Târîhi'l-Fikhi'l-İslâmi*, Beyrut: 1995.

Gümüshânevî, Ahmed b. Mustafa, *Levâmiü'l-U`kûl*, İstanbul: yayın yeri yok.

Hallûf, Muhammed el-Abdullah, *Mecmu' Resâili'l-A`llâme el-Molla Ali el-Kârî*, İstanbul: Darü'l-Lübab, 2016.

İbn Allân, Muhammed b. Ali b. Muhammed es-Siddîkî, *Delilü'l-falihîn li-turûki Riyâzi's-Sâlihîn*, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1977.

İbnül-Esîr, Mecduddîn Ebü's-Seâdat, *Câmiu'l-Usûl li Ehâdîsi'r-Rasûl*, Dımaşk: 1969.

İ'tr, Nureddîn, *Menhecü'n-Nakd*, Şam: Dârü'l-Fikr, 1981.

İ'sâmî, Abdü'l-Melîk, *Semdü'n-Nücûmi'l-Avâli fi Enbâi'l-Evâil ve't-Tevâli*, Kâhire: 1379.

Kandemir, M. Yaşar, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, *Riyâzu's-Sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, İstanbul: Erkam Yayınları, 1997.

Karadaş, Çağfer, "Aliyyü'l-Kârî'nin Hayatı, Selef Akidesine Dönüş Çabası ve Eserleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, Ocak 1993.

Kârî, Ali, *Fethu Bâbi'l-ı'nâyê bi Şerhi'n-Nihâyê*, Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1997.

-----, *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 2007.

-----, *Minehu'r-Ravzi'l-Ezher fî Şerhi'l-Fikhî'l-Ekber*, Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1998.

-----, *Risâle fi Vahdeti Vücûd*, İstanbul: Tevhid Yayınları, tarih yok.

-----, *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, tarih yok.

-----, *Şerhu'l-İmâm Ali el-Kârî ala Kitâbi Elfâzi'l-Kufr*, Riyad: Dârü'l-Fâzile, 2002.

Keşmîrî, Muhammed Enver Şah, *el-A`rfu's-Şezî Şerhu Süneni't-Tirmizî*. Beyrut: Dârü İhyai't-Türasi'l-Arabi, 2014.

-----, *Feyzü'l-Bâri alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Karaçi: Mektebetü'r-Reşidiyye, tarih yok.

Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zünûn a`n Esmâi'l-kütübi ve'l-Fünûn*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1941.

Kettânî Ebû Abdillâh Muhammed b. Câfer, *er-Risâletü'l-Müstedrafe (Hadis Literatürü)*, trc. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.

-----, *et-Terâtibü'l-İdâriyye*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.

Komisyon, *Hadislerle İslâm*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı: 2013

Kutlay, Halil İbrahim, *el-İmâm Ali el-Kârî ve Eseruhu fî i'Ilmi'l-Hadîs*, Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1988.

Leknevî, Abdulhay b. Muhammed, *et-Ta'lîku'l-mümecced ala Muvattai'l-İmâm Muhammed*, Lahor: İdâre-i Sekâfet-i İslamiyye, 2011.

-----, *el-Fevâidu'l-Behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye ve aleyhi Ta'likatü's-Seniyye a'le'l-Fevâidi'l-Behiyye*, Beyrut: Dârü'l-Erkam, 1998.

Matirî, Ebû Amr, *el-İşkâl ve'l-Cevab fî Hadîsi Ummi Haram binti Milhan*, Yayın yeri yok, tarih yok.

Merâğî, Muhammed Mustafa, *Fethu'l-mübîn fî tabakâti'l-Usûlîyyîn*, Beyrut: 1974.

Mübarekpûrî, Ebü'l-Ûla Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahîm, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, Kâhire: Matbaatü'l-Medeni, 1964.

Mühîbbî, Muhammed, *Hülâsatu'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdi A'şar*, Beyrut: Dâru Sadır, tarih yok.

Münâvî, Ebü'l-Meali Sadreddîn Muhammed b. İbrahim b. İshak, *Keşfu'l-Menâhic ve't-Tenâkih fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Mesâbîh*, Beyrut: ed-Dârü'l-Arabiyye li'l-Mevsuat, 2006.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdür-rauf b. Tacilârifin b. Ali, *Feyzu'l-Kadîr şerhu'l-Câmiî's-Sağîr*, Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998.

Müslim, Ebü'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: 1992.

Müstakîmzâde, Süleyman Sadeddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Ankara: Türk Tarih Encümeni, 1928.

Nâfi, Ebû Bekir, "*Molla Ali el-Kârî el-Herevî Mühaddisen*", Doktora tezi, Lahor Üniversitesi, Pakistan: 1991.

Özel, Ahmet, "*Ali el-Kârî*", *DİA*, Ankara: TDV, 1989, II, 403-405.

-----, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara: TDV Yayınları, 1990.

Rahmânî, Ebü'l-Hasan Übeydullah b. Muhammed Mübarekpûrî, *Mir'âtu'l-Mefâtîh şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, Hindistan: 1984.

Sabbağ, Muhammed Abdüllatîf, *Keşfu'l-lisâm an esrâri tahrîci Hadîsi Seyyidi'l-enâm*, Kâhire: 1984.

Suheyb, Abdu'l-Cabbar, *el-Câmiu's-Sahîh li's-Süneni ve'l-Mesânid*, Yayın yeri yok.

Şem`â, Muhammed Abdürrahman, *Molla Ali el-Kârî fihrisu Müellefâtihî ve mâ Kûtibe anh*, Dubâi: Merkezu Cum'a el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs, 1993.

Şevkânî, Kadı Muhammed b. Ali, *el-Bedru'd-Tâli` bi Mehâsinei men Ba`de'l-Karnî's-Sâbi`*. Beyrut: Dârü'l-ma`rife t.y.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed İbn Îsâ İbn Sevre, *es- Sünen*, İstanbul: 1992.

Uysal, Mustafa, *İzahlı Mişkâtü'l-Mesâbih Tercümesi*, Konya: Uysal Yayınları, t.y.

Ünal, Yavuz, *Cumhuriyet Türkiyesi Hadîs Çalışmaları*, Samsun: Etüt Yayınları, 1997.

Zirikî, Hayreddîn, *el-A`lâm*, Beyrut: yayın yeri yok, 1990.

Zişan, Türcan, "Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 8, sayı: 16/2, Çorum, 2009, 101-133.

